

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมของมนุษย์ตามปกติจะเปลี่ยนแปลงไปตามวัย อันได้แก่ช่วงวัย เด็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคนและวัยสูงอายุตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเกิดขึ้นช้าเร็วแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล วัยสูงอายุเป็นผลของพัฒนาการที่ต่อเนื่องในระยะสุดท้ายของช่วงอายุมนุษย์ซึ่งมีบางคนพอใจ เพราะ เป็นช่วงที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงสุด ให้โอกาสพักผ่อน หมดทวงจากภาระหน้าที่และเป็นวัยที่มีผู้ยกย่องนาภาคภูมิใจ แต่บางคนกลับทศทุทอแท้ เพราะหมดความหมาย หมดคำสั้งใจและไม่ยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเอง ความแตกต่างของความรูสึกนี้ขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคม ความเป็นอยู่ ค่านิยมของบุคคลและสังคมที่บุคคลนั้น ๆ อาศัยอยู่

สถานภาพของผู้สูงอายุในแต่ละสังคมขึ้นอยู่กับทัศนคติที่สังคมส่วนใหญ่มีต่อผู้สูงอายุ สำหรับชาวตะวันตก โดยเฉพาะสังคมจีน ผู้สูงอายุได้รับความยกย่องนับถือและให้ความสำคัญ ซึ่งตรงข้ามกับชาวตะวันตกที่ยกย่องคนหนุ่มสาวและมีทัศนคติว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ไม่ทันต่อเหตุการณ์และไร้ความสามารถ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จึงถูกทอดทิ้งให้ช่วยเหลือตนเองมากกว่าจะใคร่รับการดูแลเอาใจใส่ (สุชา จันทรเฒ 2527 : 188)

อย่างไรก็ตาม สังคมส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มองข้ามประสบการณ์ที่ผ่านมาของผู้สูงอายุในอันที่จะส่งผลให้ผู้สูงอายุเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าต่อสังคมในฐานะที่เป็นผู้มีวิญญูติ และผู้ให้ประสบการณ์ ดังจะเห็นได้จาก การที่มีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่ยังมีความสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและสังคมส่วนรวม โดยเฉพาะผู้นำของหลายประเทศในโลกล้วนอยู่ในวัยสูงอายุ อาทิเช่น ประธานาธิบดีโรเนล เรแกน ผู้นำของประเทศสหรัฐอเมริกา นายเต็งเสี่ยวผิง อดีตผู้นำของสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นต้น ในการประชุมสมัชชาโลกผู้สูงอายุ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2525 ณ นครเวียนนา ประเทศออสเตรีย ได้มีการคัดเลือกบุคคลระดับผู้นำโดยอาศัยหลักเกณฑ์ด้านคุณวุติ วิญญูติและความดั่งาม เป็นผู้สูงอายุตัวอย่าง 4 ทาน มีผู้สูงอายุ

ไทยได้รับยกย่องในฐานะผู้นำด้านสังคมและมนุษยธรรม คือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (ประสพ รัตนากร 2525 : 36-38)

สำหรับสังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่ยกย่องเคารพบูชาและผู้ที่มีอายุสูงกว่า ทำให้ผู้สูงอายุในสังคมไทยมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัวและสังคมมาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เนื่องจากค่านิยมในทางพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี การเคารพผู้อาวุโสและมีความกตัญญูคุณ ผู้สูงอายุในสังคมไทยจึงได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลานเป็นอย่างดี ประกอบกับผู้สูงอายุส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในครอบครัวแบบขยาย (Extended Family) ซึ่งจะได้รับการยกย่องและถือเป็นหลักของครอบครัวที่ทุกคนต้องเคารพเชื่อฟัง การให้ความเคารพผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีอายุสูงกว่านี้ ครอบคลุมไปยังผู้ที่มีอายุสูงกว่านอกครอบครัวและในสังคมด้วย เนื่องจากการนับถือและนับอาวุโสกันตามอายุนั้นเอง

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรไทย อันเนื่องมาจากอัตราการเพิ่มของประชากรลดลงจาก 3.5 % ต่อปีในปี พ.ศ. 2503 เหลือเพียง 2.0 % ต่อปีในปี พ.ศ. 2525 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2525 : 1) อัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลงนี้เกิดจาก อัตราการเกิดที่ต่ำลงในขณะที่อัตราการตายมีค่าเฉลี่ยคงที่ประกอบกับความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ การสาธารณสุข และการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทำให้อายุขัยที่คาดหวังของประชากรไทยสูงขึ้นดังเช่น จากช่วงปี พ.ศ. 2472 ถึง พ.ศ. 2538 เพศชายมีอายุขัยที่คาดหวังเพิ่มจาก 31 ปี เป็น 64 ปี และหญิงมีอายุขัยที่คาดหวังเพิ่มจาก 37 ปี เป็น 67 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอายุคนไทยนั้นยืนยาวขึ้นอันจะก่อให้เกิดสัดส่วนของกลุ่มประชากรผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นนั่นเอง (ดังแสดงในตารางที่ 1 และ 2)

ตารางที่ 1 อายุขัยที่คาดหวังเมื่อแรกเกิดของประชากรไทย จำแนก พ.ศ. 2472 ถึง พ.ศ. 2538

ปี พ.ศ.	ชาย	หญิง
2472	31.61	37.46
2480	36.73	43.30
2490	48.50	51.38
2502 - 2504	53.64	58.74
2507 - 2508	55.23	61.82
2512 - 2514	57.70	61.35
2517 - 2518	57.63	63.56
2518 - 2523	59.25	63.19
2523 - 2528	60.77	64.76
2528 - 2533	62.24	66.19
2533 - 2538	63.56	67.60

ที่มา : กองสถิติสาธารณสุข สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข และคณะทำงาน
 คาดประมาณประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี

ตารางที่ 2 จำนวนประชากรคาดคะเนจำแนกตามหมวดอายุ พ.ศ. 2513-2543 (1 กรกฎาคม)
การเกิดระดับต่ำ

หมวดอายุ	2513		2523		2543	
	จำนวนพัน	ร้อยละ	จำนวนพัน	ร้อยละ	จำนวนพัน	ร้อยละ
0 - 14 ปี	16,317	44.8	18,686	40.2	17,399	27.7
15 - 24 ปี	7,271	20.0	9,764	21.1	12,277	19.3
25 - 34 ปี	4,525	12.4	7,041	15.1	11,848	18.6
35 - 44 ปี	3,395	9.3	4,328	9.3	9,242	14.4
45 - 59 ปี	3,166	8.7	4,333	9.3	8,572	13.3
60 ปีขึ้นไป	1,696	4.6	2,308	5.0	4,474	7.0
รวม	36,370	100.0	46,455	100.0	63,766	100.0

ที่มา : คณะทำงานคาดประมาณจำนวนประชากร ในคณะอนุกรรมการและแผนประชากร สถาบัน
ประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2526

นอกจากการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ที่เพิ่มมากขึ้นแล้ว ผลจากการพัฒนาประเทศในรอบ 30 ปีที่ผ่านมา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมแบบดั้งเดิม (Traditional Society) ไปสู่สังคมที่มีความทันสมัย (Modernization) ตลอดจนความเป็นเมือง (Urbanization) เพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลให้กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศไทยเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นศูนย์กลางของแหล่งงาน การศึกษา และการแพร่กระจายของข้อมูล ขาวสาร เป็นเหตุให้มีการอพยพเข้ามาตั้งเขตกรุงเทพมหานครมากถึง 1,010,237 คน ในระหว่างปี พ.ศ.2518 - พ.ศ.2523 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี 2523 : 12) ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามาส่วนใหญ่เป็นเยาวชนและผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเข้ามาศึกษาและหางานทำ เป็นผลให้ประชาชนที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร มีความเป็นอยู่ที่แออัด ที่ดินมีราคาแพงขึ้น บ้านมีหน่วยเล็กกลง ระบบบางควาน

เครือญาติที่เคยมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นก็เริ่มเปลี่ยนแปลงและคลายความสัมพันธ์ลง กลายเป็นระบบครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา และบุตร ทุกคนต้องดูแลช่วยเหลือตนเองมากขึ้นต้องมีการศึกษาและมั่งงานทำ รวมทั้งต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมตลอดเวลา สาเหตุดังกล่าวย่อมจะมีผลกระทบต่อสถานภาพและบทบาทของประชากรผู้สูงอายุในสังคมเมืองทั้งสิ้น

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ปัญหาผู้สูงอายุยังไม่เด่นชัดเท่าปัญหาอื่น ๆ ในสังคมไทย เนื่องจากค่านิยมในการเคารพยกย่องผู้สูงอายุ อีกทั้งการเป็นประเทศกำลังพัฒนาที่มีปัญหาสำคัญเร่งด่วนอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องแก้ไขก่อน เช่น ปัญหาการควบคุมการเกิดของพลเมือง ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเด็กและเยาวชน เป็นต้น ทำให้เราขาดความตระหนักในปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาสำคัญของประเทศอีกปัญหาหนึ่ง จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1982 (พ.ศ. 2525) องค์การสหประชาชาติได้จัดให้เป็น "ปีคนชราสากล" ประกอบกับการขึ้นประเด็นของนักประชากรเกี่ยวกับแนวโน้มของโครงสร้างและสัดส่วนของผู้สูงอายุในประเทศไทย จึงทำให้มีผู้สนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประชากรผู้สูงอายุในสังคมไทย โดยเฉพาะสาเหตุของการแก่ชรา และโรคภัยต่าง ๆ รวมทั้งการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุ ฯลฯ มากขึ้น

จากอดีตที่ผ่านมาสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม วิถีชีวิตของการทำงานนั้นแบ่งหน้าที่กันตามความเหมาะสมด้วยกำลังวังชา ความชำนาญและประสบการณ์ ความสัมพันธ์ในครอบครัว และสังคมระหว่างคนรุ่นเยาว์ หนุ่มสาว และคนสูงอายุเป็นไปอย่างใกล้ชิด เพราะในสังคมแบบนี้ผู้สูงอายุมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกับผู้อื่นที่ต่างรุ่นต่างวัยตลอดเวลา ทำให้มีโอกาสให้ความรู้ ความคิดและข้อเสนอแนะที่ผู้อื่นต้องการและยอมรับว่าเป็นประโยชน์ ผู้สูงอายุจึงเป็นผู้ที่ไคร้บียกย่องและมีสถานภาพสูงในสังคม แต่ในสังคมปัจจุบันซึ่งกำลังก้าวเข้าสู่ยุคกิ่งอุตสาหกรรม โดยเฉพาะสังคมเมือง เช่น กรุงเทพมหานคร ลักษณะการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปอาศัยการประกอบอาชีพลักษณะต่าง ๆ ตามความถนัดและความสามารถของแต่ละบุคคลซึ่งไม่จำเป็นต้องเจริญรอยตามกันเสมอไป การแสวงหาความรู้ ความชำนาญในการประกอบอาชีพและการหารายได้ ไม่จำเป็นต้องรับจากพ่อแม่หรือผู้สูงอายุในชุมชน นอกจากนี้คนรุ่นใหม่ยังถือว่าเป็นผู้มีการศึกษามากกว่าคนรุ่นก่อนอีกด้วย เป็นผลให้ประเพณีที่เคยยกย่องนับถือความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุ การเคารพผู้อาวุโส การยอมรับประโยชน์จากกิจกรรมของผู้สูงอายุ การพอใจที่จะคบหาสมาคมกับคนต่างรุ่น ต่างวัย

ต่างความรู้ ต่างประสบการณ์และต่างรสนิยมก็ลดน้อยลงตามไปควย (พัทธา สายหู 2525 : 76-81)

การมองปัญหาในสังคมไทย เริ่มมุ่งเข้าสู่ความขัดแย้งในการมองบทบาทของคนที่อยู่ในวัยที่แตกต่างกัน หรือที่เรียกว่า "ช่องว่างระหว่างวัย" (Generation Gap) โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนกับผู้สูงอายุ กล่าวกันว่าเยาวชนในปัจจุบันไม่สนใจและไม่เคารพผู้สูงอายุ อีกทั้งยังมองผู้สูงอายุไปในด้านของความเสื่อม เป็นผู้มีความคิดแบบเก่าไม่ทันสมัย (ประสพ รัตนากร 2525 : 36) ในขณะที่เดียวกันผู้สูงอายุมองเยาวชนในปัจจุบันว่าก้าวร้าวและไม่เคารพ นบนอบผู้ใหญ่ (วีรบุช ไม้ไทย 2525 : 56) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าว มีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลถึงความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับผู้อื่นที่อยู่ร่วมควยในครอบครัวและสังคม

อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการศึกษาหรือวิจัยที่แน่ชัดในด้านการรับรู้ของกลุ่มในสังคมที่มีบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทย ทั้งที่การรับรู้เกี่ยวกับบทบาทเป็นเรื่องจำเป็น เพราะบทบาทเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการกำหนดพฤติกรรมของกลุ่มคนทางสังคม การรับรู้บทบาทที่แน่ชัดทำให้มีการเตรียมพร้อมในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้คนในสังคมอยู่กันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย การกำหนดบทบาทของบุคคลในสังคมนั้นจะเกิดขึ้นได้โดยสังคมร่วมกันกำหนด ซึ่งต้องอาศัยความต้องการและยอมรับร่วมกันในหมู่ที่เกี่ยวข้อง (พัทธา สายหู 2516 : 65) หมายความว่า การกำหนดบทบาทของบุคคลทางสังคมนั้น นอกจากจะเกิดจากความต้องการของตนเองแล้วคนในสังคมส่วนใหญ่ต้องยอมรับควย

เมื่อพิจารณาจากจำนวนประชากรในประเทศไทย (จากตารางที่ 2) จะพบว่า กลุ่มเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 15-24 ปี มีจำนวนมากถึง 9 ล้านคนในปี พ.ศ. 2523 คิดเป็น 21 % หรือสัดส่วน 1 ใน 5 ของประชากรทั้งประเทศ และเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนค่อนข้างคงที่ นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนยังเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญในการกำหนดบทบาทของกลุ่มคนของชาติในอนาคต อีกทั้งจะต้องเป็นผู้ที่รับภาระเลี้ยงดูและจ่ายค่าสวัสดิการต่าง ๆ ของสังคมแก่ผู้สูงอายุและในที่สุดต้องกลายเป็นผู้สูงอายุในอนาคต การศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุจากการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนจึงนับเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญยิ่ง ที่จะต้องศึกษาควบคู่กันไปกับกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อจะได้ภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดตั้งแต่ต้น ไม่ว่าจะเป็นความสำคัญของผู้สูงอายุ จำนวนผู้สูงอายุที่ทวีเพิ่มขึ้น ความเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ความสำคัญในการกำหนดบทบาทของกลุ่มผู้สูงอายุจากการมองของกลุ่มผู้สูงอายุเองและจากการมองของเยาวชนชนวนแล้วแต่เป็นเหตุจูงใจใหญ่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยตามการรับรู้ของเยาวชนและผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยปัจจุบัน ตามการรับรู้ของเยาวชนและผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาความแตกต่างของการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมระหว่างกลุ่มเยาวชนและผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะกลุ่มเยาวชนและผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร
2. ตัวแปรที่ศึกษาตามการรับรู้ที่มีต่อบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทย คือ อายุ ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม
 - 2.1 กลุ่มเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 15 - 24 ปี
 - 2.2 กลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุระหว่าง 60 - 74 ปี

คำจำกัดความ

ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุวัดด้วยจำนวนปีตามปฏิทินเวลาของการมีชีวิตอยู่ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุระหว่าง 60 - 74 ปี ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถให้สัมภาษณ์ได้ และเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากพอที่จะเป็นตัวแทนของกลุ่มคนสูงอายุที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร ช่วง ม.ค. - ธ.ค. 2529 และมีสัญชาติไทย

2. เยาวชน หมายถึง บุคคลที่มีอายุระหว่าง 15 - 24 ปี ที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร ช่วงเดือน ม.ค. - ธ.ค. 2529 และมีสัญชาติไทย

3. บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทย หมายถึง การกระทำของผู้สูงอายุในด้าน

3.1 บทบาทครอบครัว

3.1.1 ในฐานะสามีภรรยา

3.1.2 ในฐานะบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่

3.1.3 ในด้านเศรษฐกิจครอบครัว

3.2 บทบาทต่อชุมชน

3.2.1 ในด้านการเป็นผู้นำในชุมชน

3.2.2 ในด้านการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ การให้คำแนะนำและเป็นที่ปรึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชน

3.2.3 ในด้านการเป็นผู้เสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ เพื่อช่วยเหลือชุมชน

3.2.4 ในด้านการเป็นภาระและไม่มีบทบาทใด ๆ ในชุมชน

4. การรับรู้ หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยในลักษณะ เห็นด้วยไม่เห็นใจ ไม่เห็นด้วย

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้เข้าใจสภาพบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยปัจจุบันจากการมองของกลุ่มเยาวชนและผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร

2. สามารถนำมาใช้ในการให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ในเรื่องเกี่ยวกับบทบาทผู้สูงอายุ

3. ผลที่ได้จากการศึกษาจะสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ ในการวางแผนและวางนโยบายในการพัฒนาเพื่อกลุ่มประชากรผู้สูงอายุในสังคมไทย